

Лучијан Боја

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

Контроверзе, парадокси, реинтерпретације

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превео с румунској
Драган Стојановић

Редакција њервода
Стеван Бугарски

Превод са издања:
Lucian Voia
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.
Controverse, paradoxuri, interpretări,
Humanitas, București 2014.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2015.

Издавање Едиције *Србија 1914–1918* подржало је
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије

ЛУЧИЈАН БОЈА

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

КОНТРОВЕРЗЕ, ПАРАДОКСИ,
РЕИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

Предговор

Прошло је сто година од избијања Првога светског рата. Мало је историјских епизода које остају тако дубоко урезане у колективном памћењу. Лако је објашњиво: то је догађај који је засновао свет у којем живимо. Након што је дуго посматран из стриктно конфликтуалне перспективе (наша правда, виновност других), Први светски рат је данас у потрази за отвореним приступом, ослобођеним од предрасуда, могуће прихватљивим за све некадашње учеснике у сукобу. То није утопија: Французи и Немци, својевремено најљући противници, успели су да сложено израде заједнички уџбеник историје. Кад ли ће Мађари и Румуни успети нешто слично?

Оно што сада предлажем уклапа се у тај ток историографског преосмишљавања. Не нудим „потпуну“ историју, него тек коментар: низ тумачења везаних за неколико кључних питања. Приложена сажета хронологија помоћи ће читаоцу да се снађе у вртлогу ондашњих догађаја. Пошто есеј није ерудитан напис, свео сам на минимум библиографске индикације, те цитирам само радове из којих сам преузео пасусе или личне интерпретације њихових аутора.

Кратка хронологија

1914

- 28. јун – Сарајевски атентат у којем су убијени надвојвода Франц Фердинанд, престолонаследник Аустроугарске, и његова супруга
- 23. јул – Аустроугарска упућује ултиматум Србији
- 28. јул – Аустроугарска објављује рат Србији
- 30. јул – Русија расписује општу мобилизацију (за њом то чини Аустроугарска 31. јула)
- 1. август – Немачка објављује рат Русији
- 3. август – Немачка објављује рат Француској и отпочиње инвазију Белгије
- 4. август – Велика Британија објављује рат Немачкој
- 23–30. август и 8–10. септембар – немачке победе над руском армијом код Таненберга и Мазурских језера
- 6–13. септембар – битка на Марни; поражена, немачка војска напушта део територије који беше окупирала у Француској
- 3. новембар – Османско царство ступа у рат на страни Централних сила

1915

- фебруар–децембар** – неуспех англо–француских операција у Дарданелима и на Галипољском полуострву
- 24. мај** – Италија објављује рат Аустроугарској
- октобар** – француско–енглески експедициони корпус искрцава се код Солуна; Бугарска ступа у рат на страни Централних сила
- новембар–децембар** – Србију у целости окупирају немачке, аустријске и бугарске трупе

1916

- фебруар–децембар** – Верденска битка (Verdun-sur-Meuse)
- јул–новембар** – англо–француска офанзива на реци Соми (Somme)
- 27. август (14. август по Јулијанском календару)** – Румунија објављује рат Аустроугарској; румунска армија улази у Трансилванију
- 6. децембар** – немачка армија улази у Букурешт

1917

- јануар** – Немачка се одлучује за неограничен подморнички рат
- 12. март (27. фебруар по Јулијанском календару)** – „Фебруарска револуција“ у Русији; абдикација цара Николаја II (15. марта)
- 6. април** – Сједињене Америчке Државе објављују рат Немачкој

јул–август – румунска армија одолева на молдавском ратишту (битке код Мараштија, Марашештија и Ојтуза)

7. новембар – бољшевички устанак у Петрограду (на комунистичком жаргону: „Велика октобарска социјалистичка револуција“)

1918

3. март – Брестлитовски мир између Централних сила и Русије озваничава распад бившега Руског царства

9. април (27. март по Јулијанском календару) – уједињење Басарабије с Румунијом

7. мај – Букурешки мировни уговор између Румуније, Немачке, Аустроугарске, Бугарске и Османског царства

21. март–јун – немачка офанзива у Француској

18. јул – почетак савезничке контраофанзиве

29. септембар – Бугарска склапа примирје

30. октобар – османска влада потписује примирје

3. новембар – потписивање примирја са Аустроугарском, која *de facto* беше престала да постоји након независности коју су, последњих дана октобра, прогласили Чеси, Хрвати, Словенци и Мађари

11. новембар – Немачка потписује примирје

28. новембар – уједињење Буковине с Румунијом

1. децембар – Национални збор у Алба Јулији проглашава уједињење Трансилваније с Румунијом

Мировни уговори

- 28. јуна 1919 – Версајски (Versailles) уговор с Немачком
- 10. септембра 1919 – Сенжерменски (Saint-Germain) уговор са Аустријом
- 27. новембра 1919 – Неијски (Neuilly) уговор с Бугарском
- 4. јуна 1920 – Тријанонски (Trianon) уговор с Мађарском
- 10. августа 1920 – Уговор у Севру (Sevres) са Османским царством
- 24. јула 1923 – Лозански (Lausanne) уговор с Турском

Катастрофа која се могла избећи

Кључно питање гласи: да ли се то морало догодити? Није ли историја могла избећи Први светски рат, имплицитно и Други, који је непосредна последица Првог? Таква питања нису по вољи историчарима, јер отварају прозор ка *укронији*, другим речима ка фиктивној историји, која се у одређеном тренутку, услед некакве „пертурбаторне“ интервенције, одваја од реалне историје. И то заувек. Јер историја без Првог светског рата не би била само историја без Првог светског рата, већ би, у даљњем и до краја, била просто *груја* историја (немогуће је проценити у којој мери, али свакако не би била истоветна у погледу развоја збивања који нам је познат).

Па ипак – свеједно шта ће рећи историчари, који се начелно одупиру сваком „шта је могло бити“ – *укронија* се дискретно, „филигрански“, назире у сваком покушају да се разоткрије историјски каузалитет. Чим издвојимо одређен каузални чинилац, имплицитно тврдимо да се у његовом одсуству догађај који истражујемо не би збио или би се збио другачије; дакле, један сегмент историје заменио би се другим.

Нажалост, историја је неспособна да научно и непоречно дефинише каузалне односе. И то из простог разлога што она није експериментална наука. Не постоји могућност да историјски процес обнављамо колико год би нам пута било потребно, мењајући овај или онај елеменат у амалгаму, да бисмо вагали последице. Не можемо искључити Наполеона из историје, да бисмо открили шта би се догодило да њега није било и на тај начин „тачно“ проценили његов историјски удео. Такве измене можемо вршити једино у имагинацији и тиме ментално реконструисати оно што мислимо да би се могло догодити; све је то на разини представа, а не реалности. Другим речима, дешифровање историјског механизма спада у домен чисте интелектуалне спекулације, која, чак и кад нам се чини савршено убедљивом, нема како да пружи конклюдентан доказ, тврдо јемство истинитости.

Уосталом, и сам појам каузалитета почео је, у међувремену, да застарева. У историји нема једноставног редоследа узрока и последица. Постоје интеракције, и то безбројне, па било шта да се догоди, бива по правилу истовремено узрок и последица у бескрајном мору узрока и последица. Некад је један од историчара приметио да између два главна процеса – демографског раста и повећања пољопривредне рентабилности – који су условили успон Запада у XII веку, не постоји јасна узрочна веза. Неће је никад ни бити. Нема смисла питати се да ли је пољопривредна рентабилност условила по-